

КОРЕКЦІЯ МІЖСОБИСТІСНИХ ВІДНОСИН У СІМ'ЯХ ДІТЕЙ ІЗ ЗАТРИМКОЮ ПСИХІЧНОГО РОЗВИТКУ ЗАСОБАМИ АРТ-ТЕРАПІЇ

CORRECTION OF INTERPERSONAL RELATIONSHIPS IN FAMILIES OF CHILDREN WITH DEPRIVATION OF MENTAL DEVELOPMENT BY ART THERAPY

У статті розглядаються дитячо-батьківські відносини в сім'ях, що виховують дітей із затримкою психічного розвитку. Висвітлюється загальна характеристика даної категорії дітей, а також вплив батьківського виховання на їхню емоційно-вольову сферу. У процесі проведення дослідження методом тестування, на констатувальному етапі в дітей був виявлений високий ступінь тривожності, агресивності, невпевненості в собі, під час тестування батьків на рівень сприйняття, батьківського ставлення до своїх дітей результати діагностики показали значний відсоток неприйняття своєї дитини такою, якою вона є, її індивідуальності й інтересів. Показники дослідження показали, що деякі батьки стосовно дитини проявляють холодність і емоційну відгородженість, вони непослідовні у виборі стратегій виховання і схильні до виховної конфронтації, тобто не досягають узгодженості та взаємодопомоги в питаннях виховання дітей, що негативно впливає на загальні стосунки з дітьми і загалом не може сприяти гармонізації міжособистісних відносин між усіма членами родини. Дослідження присвячене вивченню особливостей дитячо-батьківських відносин у сім'ях, які виховують дітей із затримкою психічного розвитку, та можливості їх корекції засобами арт-терапії. На формувальному етапі нашого експерименту ми розділили дітей разом із їхніми батьками на дві групи: з першою групою ми проводили впродовж двох місяців тричі на тиждень арт-терапевтичні вправи на гармонізацію дитячо-батьківських відносин, а із другою групою вправи не проводили. Після закінчення експерименту нами були проведені контрольні тестування із двома групами за тими самими діагностичними методиками, що і в первинному дослідженні. У результаті обробки анкет сімей, із якими була реалізована програма, спостерігалась позитивна динаміка, а саме: зменшення рівня тривожності в дітей, позитивне сприйняття їх батьками, зменшення авторитаризму та гіперопії з боку батьків. Натомість у другій групі, де не реалізовувалась дана програма, рівень показників вищезазначених емоційних проявів як у дітей, так і у батьків залишився без змін. Отже, можна вважати, що апробація програми арт-терапії з дітьми із затримкою психічного розвитку та їхніми батьками показала її ефективність у корекції основних показників міжособистісного сприйняття, зменшення негативних емоційних проявів у дітей, як результат – формування сприятливого психологічного клімату в сім'ї.

Ключові слова: міжособистісне сприй-

няття, міжособистісні відносини, діти із затримкою психічного розвитку, дитячо-батьківські відносини, засоби арт-терапії.

The article examines the child-parent relationship in families raising children with mental retardation. The general characteristic of this category of children, and also influence of parental upbringing on their emotionally-volitional sphere is covered. In the process of testing, at the ascertaining stage, children showed a high degree of anxiety, aggression, self-doubt, at the same time when testing, parents on the level of perception and parental attitude to their children, the results of diagnosis showed a significant percentage of non-acceptance the child as she is, her personality and interests. The study showed that some parents in relation to the child show coldness and emotional isolation, they are inconsistent in the choice of parenting strategies and prone to educational confrontation, i.e. do not achieve coherence and mutual assistance in raising children, which negatively affects the overall relationship with children and in as a whole and cannot promote harmonization of interpersonal relations between all members of a family. This study is devoted to the study of the peculiarities of child-parent relations in families raising children with mental retardation and the possibility of their correction by means of art therapy. At the formative stage of our experiment, we divided the children with their parents into 2 groups: with group 1 we conducted for 2 months, 3 times a week art-therapeutic exercises to harmonize the child-parent relationship, and with the second group did not perform exercises. At the end of the experiment, we conducted control tests with two groups according to the same diagnostic methods as in the original study. As a result of processing the questionnaires of families with whom the program was implemented, there was a positive trend, namely: reducing the level of anxiety in children, positive perception of their parents, reducing authoritarianism and hyperopia on the part of parents. Instead, in group 2, where this program was not implemented, the level of indicators of the above emotional manifestations in both children and parents remained unchanged. Thus, we can assume that the approbation of the art therapy program with children with mental retardation and their parents showed its effectiveness in correcting the main indicators of interpersonal perception, reducing negative emotional manifestations in children and as a result – the formation of a favorable psychological climate in the family.

Key words: interpersonal perception, interpersonal relations, children with mental retardation, child-parent relations, means of art therapy.

УДК 159.9159.96
DOI <https://doi.org/10.32843/2663-5208.2021.30.18>

Жукова А.В.
здобувач другого рівня вищої освіти
медичного факультету
Чорноморський національний
університет імені Петра Могили

Постановка проблеми. Дитячо-батьківські стосунки в сім'ях із дітьми, які мають різні порушення розвитку, у психології являють собою важливу і водночас складну проблему. Важливо розуміти, що соціально-психоло-

гічна адаптація дітей із різними психічними і соматичними порушеннями значно залежить від грамотної батьківської поведінки. Деякі фахівці припускають, що для всебічного розвитку дитини батьківське ставлення

до неї має дуже велике значення, але в науці залишається питання про особливості формування ставлення батьків, їхній вплив на розвиток дитини. У вітчизняній і зарубіжній психології дана проблема не досить вивчена, хоча потреба в таких дослідженнях дуже велика. Без цього просто неможливо організувати кваліфіковану психологічну допомогу батькам, які виховують дітей із різними порушеннями в розвитку. Вони часто бувають пригнічені, відчувають почуття провини за народження дитини з дефектом, унаслідок чого часто потребують допомоги психолога. Варто зазначити, що сім'ї, які виховують дітей із затримкою психічного розвитку, постійно перебувають під тягарем щоденної низки проблем і стресових ситуацій. Стрес негативно впливає на психіку батьків, ускладнює їхнє ставлення до власних дітей [2, с. 328–329].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У результаті вивчення наукової літератури відомих учених Е. Мастюкової, А. Московкіної, О. Копитіна можна зазначити, що ефективним ресурсом корекції міжособистісних відносин у сім'ях, що виховують дітей із затримкою психічного розвитку, може бути арт-терапія, оскільки вона сприяє формуванню відчуття власної цінності, подоланню страху щодо життєвої самореалізації, створює комфортні умови для формування ціннісного ставлення до власного життя, через використання світоглядно-ціннісного потенціалу творчості. Провідні фахівці наголошують, що будь-які види творчості, якими цікавиться дитина, впливають на адекватність її поведінки, розвивають її емоційний інтелект, у результаті чого вона формує навички керування емоційними проявами в сім'ї та колективі. Адже мистецтво, як зазначає О. Медведєва, є «джерелом нових позитивних вражень дитини, воно породжує нові креативні потреби та способи їх задоволення в тому чи іншому виді мистецтва». Е. Крамер зазначає, що «творчий процес передбачає розвиток комплексу умінь, які включають опанування образотворчих матеріалів і творчих навичок таким чином, що вони починають виступати символічним еквівалентом людського досвіду і психічних процесів» [3, с. 4–21]. Але, якщо методи арт-терапії в роботі з дітьми з нормальною лінією розвитку та їхніми сім'ями вже досить досліджені вченими, то корекція розвитку дітей із затримкою психічного розвитку та їхніх сімей засобами арт-терапії ще не набула поширення [4, с. 356–358]. У результаті вивчення наукової літератури видатних фахівців, що досліджували цю тему, зокрема Л. Лебедевої, І. Сусаніної, О. Татаренка, А. Копитіна, зазначимо, що є підстави вважати, що арт-терапія в роботі із сім'ями, які виховують дитину із затримкою психічного розвитку, дає змогу навчитися батькам

і дітям контролювати свої відчуття і почуття, що дозволяє відновлювати емоційний стан, особистісні ресурси, які допомагають в подоланні важких життєвих ситуацій [5, с. 506].

Постановка завдання. Мета статті полягає у висвітленні основних потенційних можливостей засобів арт-терапії в гармонізації дитячо-батьківських відносин.

Виклад основного матеріалу дослідження. Піддослідними для проведення самостійного психологічного дослідження нами були обрані діти із затримкою психічного розвитку початкових / спеціальних класів Миколаївської загальноосвітньої школи № 43 та їхні батьки. Затримка психічного розвитку (далі – ЗПР) проявляється як в уповільненому темпі дозрівання емоційно-вольової сфери, так і в інтелектуальній недостатності. У разі наявності ЗПР у дітей можливі такі прояви в поведінці, як: часта зміна настрою, депресія, непосидючість, погана концентрація уваги, дратівливість, імпульсивність, тривога, агресія, проблемна поведінка [3, с. 254]. Перед проведенням емпіричного дослідження було здійснено збір анамнестичних відомостей про сім'ю: проводилась індивідуальна бесіда з батьками, уточнювалися проблеми взаємин між подружжям та їхніми дітьми. Під час бесід із батьками було встановлено, що причини звернення по психологічну допомогу зазвичай стосувалися впертості, негативізму, примх, неслухняності їхніх дітей. Психологічний клімат у цих сім'ях напружений, обрані ними моделі виховання зумовлюють розвиток у дітей почуття тривожності, страху, невротизації; діти замикаються у своїх переживаннях і почуттях, зростають емоційно затиснутими і нерішучими, нерідко виявляють агресію. Вибірка становила 22 дитини із затримкою психічного розвитку, які навчаються у спеціальних класах загальноосвітньої школи, та їхніх батьків (44 особи). Разом узяли участь у дослідженні 66 осіб.

Для проведення емпіричного дослідження були підібрані такі діагностичні методики [6, с. 506–511]:

1. Тест-опитувальник А. Варга, В. Столина.
2. Проективний тест М. Панфілової «Кактус».
3. Методика Р. Теммла, М. Дорки, В. Амена «Вибери обличчя».

Отже, на констатувальному етапі дослідження ми провели тестування з усіма учасниками даного експерименту, результати якого показали: батьківське ставлення (рис. 1) – зі 100% опитаних батьків 65% (1-ша шкала «Прийняття – відкидання») виявились не готові цілком прийняти свою дитину через її особливості. Показники сімей за шкалою «Кооперація» (2-га шкала) такі: тільки 35% виявили готовність проявляти інтерес до того,

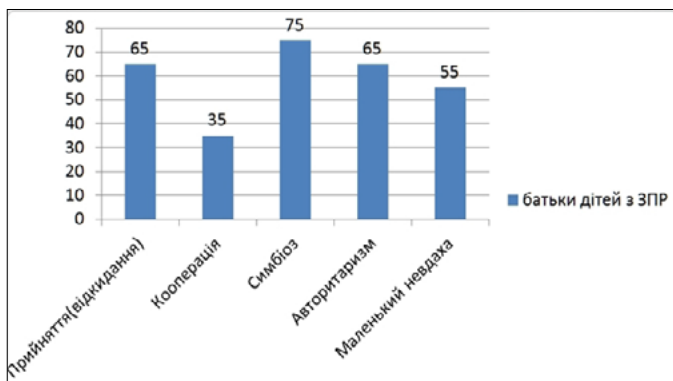

Рис. 1. Батьківське ставлення

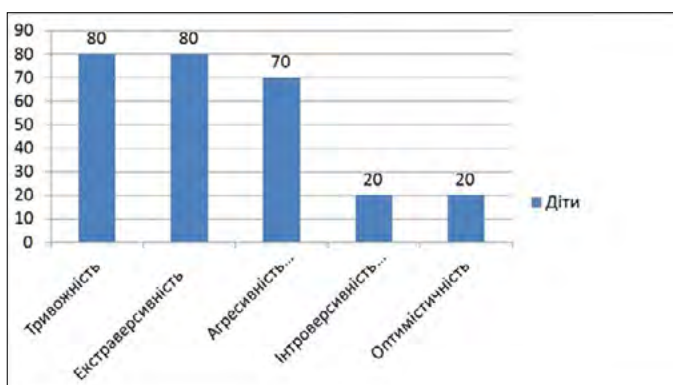

Рис. 2. Психоемоційний стан дітей із ЗПР

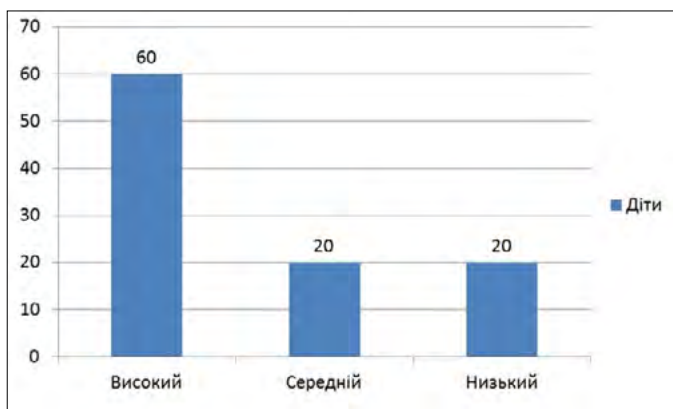

Рис. 3. Рівні тривожності дітей із ЗПР

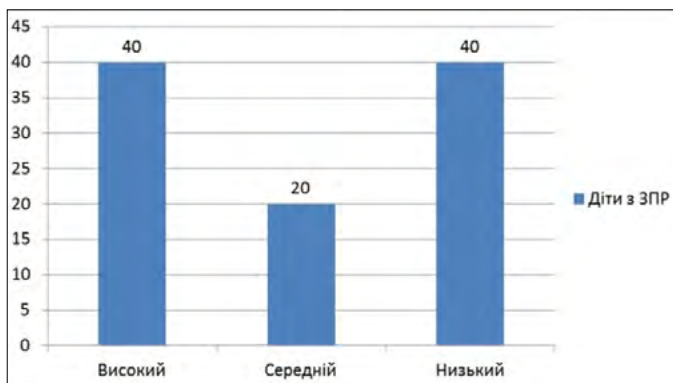

Рис. 4. Рівень тривожності дітей із ЗПР після формувального експерименту

що цікавить їхню дитину, оцінювати здібності дитини, заохочувати самостійність та ініціативу дитини. Симбіотичні відносини (3-я шкала «Симбіоз») виявлені в 75% сімей, це говорить про надмірне почуття тривоги батьків стосовно дітей, бажання задовольняти їхні потреби. 4-а шкала «Авторитаризм»: 65% батьків намагаються нав'язати дитині свою волю в усьому, виявляють прагнення до відгородження та відсторонення дитини від усіляких труднощів і небезпек. 5-а шкала «Маленький невдаха» показала, що в 55% батьків є прагнення приписувати дитині особисту й соціальну неспроможність. У результаті дослідження психоемоційного стану їхніх дітей (рис. 2) ми побачили, що в 70% дітей із затримкою психічного розвитку наявні агресивні риси. Тривожність спостерігається у 80% дітей. Для 80% дітей характерні імпульсивність, невпевненість у собі й екстраверсивність. У 20% дітей виявлено інтроверсивність, егоїстичність і почуття сімейної спільності. Кількість оптимістичних дітей становить 20%. У результаті проведеного аналізу діаграми (рис. 3) високий рівень тривожності виявлено в 60% дітей із ЗПР, у 20% – середній рівень, у 20% респондентів виявлено низький рівень тривожності. Отже, ми можемо помітити взаємозв'язок впливу дитячо-батьківських відносин на показники негативних емоційних проявів тривожності молодших школярів із затримкою психічного розвитку, припускаємо, що коріння тривожності варто шукати в сім'ї, у порушених дитячо-батьківських відносинах. На другому етапі дослідження ми провели науковий експеримент, розділили дітей та їхніх батьків на дві групи. У кожній групі було по 33 особи: 11 дітей та 22 батьків. З першою групою ми проводили впродовж квітня – травня 2021 р. тричі на тиждень арт-терапевтичні вправи на гармонізацію дитячо-батьківських відносин, а саме: подолання в дітей агресивних, тривожних станів, невпевненості в собі, а з батьками проводили тренінгові вправи на прийняття та сприйняття своїх дітей такими, якими вони є, зменшення гіперопіки, подолання надмірного почуття тривоги стосовно своїх дітей. Із другою групою вправи не проводилися.

Після закінчення експерименту нами були проведені контрольні тестування із двома групами за тими самими діагностичними методиками, що і в первинному дослідженні, здійснений порівняльний аналіз констатувального та контрольного етапів дослідження. У результаті оброблення даних у дітей і батьків, з якими була реалізована програма, спостерігалась позитивна динаміка, а саме зменшення рівня тривожності, агресивності в дітей на 15% (рис. 4).

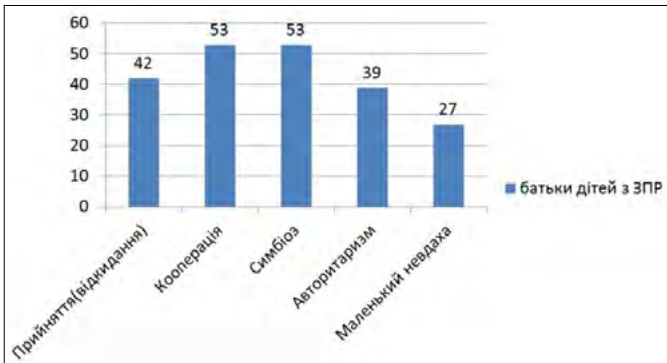

Рис. 5. Батьківське ставлення після формувального експерименту

У батьків рівень прийняття своєї дитини підвищився на 23%, покращився і показник батьківської гіперопіки, він зменшився на 22%, також змінився на краще і показник шкали «Авторитаризм», після реалізації програми він зменшився на 26%. Шкала «Маленький невдаха» показала, що у 27% батьків є прагнення довіряти своїй дитині, вірити в її спроможність досягати своєї мети. Натомість у другій групі, де не реалізовувалась дана програма, показники залишилися без змін.

Висновки із проведеного дослідження. Результати наших досліджень поглиблюють

знання про негативні емоційні стани дітей із затримкою психічного розвитку, ставлення батьків до власних дітей, а також показують ефективність складеної корекційно-розвивальної програми і використаних під час її створення методів. Безумовно, потрібні нові дослідження, але за результатами нашої праці можемо припустити, що дана інформація стане корисною для побудови ефективного плану навчальної, виховної та корекційної роботи засобами арт-терапії в гармонізації сімейних відносин між дітьми із затримкою психічного розвитку та їхніми батьками.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Абрамова Г. Графика в психологическом консультировании. Москва : Речь, 2001. С. 211
2. Борисенко Ю. Психология отцовства. Москва ; Обнинск : ИГ- СОЦИН, 2007. С. 328–329.
3. Вознесенська О. Використання арт-технологій в сімейній психотерапії. Київ : Золоті ворота, 2019. Вип. 1 (25). С. 4–21.
4. Волинець О. Психологічний супровід дітей молодшого шкільного віку з різними формами затримки психічного розвитку. Київ : Мова, 2015. С. 356.
5. Дружинін В. Психология сім'ї. Київ : Мова, 2010. С. 506.
6. Столин В. Психология общения. Москва : Когито-Центр, 2011. С. 506–511.